

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Збірка статей

Харків ХДІС 1993

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ НА ПОЧАТКУ 20-х рр.

Україна на початку 20-х рр. після імперіалістичної та громадянської воєн знаходилась у надто тяжкому становищі. На початку 1921 р. продукція важкої індустрії зменшилася порівняно з 1913 р. у вісім разів і складала лише 12 % довоєнного рівня, видобуток вугілля – 22 %, посівна площа скоротилася на 20 %. До того ж посуха, яка охопила значну частину України, погіршала становище. Врожай пшениці досяг лише 25 % довоєнного. У республіці почалися голод, епідемії, загальне зuboжіння¹. Труднощі економічні доповнювалися гострою політичною боротьбою різноманітних угруповань інтелігенції та про шарків населення.

У найбільш незахищеному стані опинилась інтелігенція. Вчителі по декілька місяців не отримували заробітної плати. Частину академіки як, наприклад, свідчив віце-президент Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) А.Д.Кримський, "по десять місяців не отримували зарплатні"².

У деяких губерніях Півдня України в 1921–1922 рр. нараховувалися тисячі голодуючих вчителів. В одній тільки Запорізькій губернії голодомор охопив близько 1000 вчителів, а в п'яти південних губерніях – до 4000. Вчительство вмирало цілими сім'ями. В Очакові, наприклад, під час голодомору вмерло 7 вчителів, в Бориславській волості – із 22 учителів вмерло 8. Визиту 1921–1922 рр. по Катеринославській губернії було зареєстровано 20 голодних смертей вчителів, в Мелітопольському повіті – 12, Гуляй-Польському – 1 т.ін.

Основна маса шкіл після громадянської війни злипилася зруйнованою. Школи стояли без скла, палива, освітлення. В таких умовах загиб учительства різко дискваліфікував, а скорочувався – частина вимерла, частина поповнювала ряди свіденослухителів або – селянства³.

¹ Історія України в СРСР: У 2 т. Т.2. – К.: Наук.думка, 1967. – С.167, 168.

² Центральна наукова бібліотека АН України (ЦНБ АНУ). Відділ рукописів. – Ф.І. – № 23542. – П.2.

³ Коммунист. – 1923. – 14 січ. – С.3.

Медична інтелігенція теж опинилася у важкому стані, бо смеєтність серед медперсоналу піднижилася втриє, вчетверо, що було пов'язано з епідеміями під час голоду, з якими вона вела боротьбу.

В таких умовах головне маса інтелігенції вимушена була перш за все займатися пошуком шматка хліба. І менш за все цікавилася мітинговою політикою і, звичайно, у виникненні голодомору звинувачувала владу, вимагаючи від неї допомоги. Так, на початку 1922 р. викладачі Одеської державної Медичної Академії надіслали центральній владі доповідну записку, в якій писали, що вони доведені життям до певного зубожіння, "голода, холода і певної відсутності одяку та білля – викладачі Одеської Медичинської Академії протестують проти такого відношення влади до вищої школи і її працівників" ¹.

Треба зауважити, що інтелігенція Одеської губернії особливо сильно постраждала під час голодомору. Своєрідним свідченням цього є матеріали статей про трагедію російської інтелігенції, які були надруковані у варшавських газетах. Вони склалися з листів професури вузів. Так, професор міжнародного права і минулому Одеського університету, член Російської Академії наук Петро Казанський, дякуючи закордонним організаціям за допомогу голодуючій інтелігенції України, писав, що у нього на утримання було п'ятеро дітей віком від 5 до 13 років, хвора на туберкульоз дружина, а квартира чотири рази грабувалася бандитами. "Внаслідок голодування, – писав він, – ми вже не в спроможні більше працювати, як це ми робили раніше (ми виробляли іграшки та ковбасу для продажу на ринок), а професорський оклад мізерен і не дозволяє навіть думати про можливість існування" ².

Професор технологічного Інституту Одеси А.Вогін у своєму листі сповіщав про голодну смерть дружини, голодування двох хворих дітей. Сам професор і його діти перехворіли на тиф ³. Подібне було і в листі професора Одеського сільськогосподарського інституту інженера І.Картанич. "Ось вже два роки, – писав він, – ми дивимось на себе, як на викинутих із культурного світу; зайняті безперервним тяжким трудом для підтримання сі-

¹ Правда. – 1922. – 26 січ. – С.І.

² ЦДАКР України. – Оп.І. Од. зб. Іб. – Л. 46.

³ Там же. – Ф.Ібб. Оп.2. Од.зб. 794. – Л.245.

⁴ Там же.

м"ї із 7 чоловік, серед котрих я єдиний працівник, живучи постійно в злиднях і бачучи перед собою голодну смерть. Вже два роки, як мої діти (від 8 до 14 років) не могли тримати книжку в руках, тому що вони повинні були працювати і вести торгівлю, щоб заробити на киття. Я сам працюю в 4-х закладах і місяць я заробив 50 мільйонів карбованців, тобто в 25 раз. в менше довоєнного часу, внаслідок чого ми живемо останні два роки саме грубу їжу і зовсім без хліба, молока, овочів та фруктів. Всі речі, які мали цінність, одягу та білизну продали або розірвалися. Ми залишилися тільки в тій одязі, яку кожний з нас носить, я продав своє останнє пальто. Декілька місяців тому назад я хворів на тиф і із-за грубої їжі хвороба повторилась. Тепер захворіла на тиф і дружина"¹.

І, звичайно, закордонні посилки, організовані обідь були маленькою надією в морі смут, політичних пристрастей та голодомору. Разом з тим ця допомога посилювала негативне ставлення інтелігенції до радянської влади. А між тим за кордоном розгорнулася кампанія з організації допомоги голодуючій інтелігенції. Так, "Сщество русских врачей в Берлине", організація на чолі з М.С.Грулевським у Відні та інші взяли активну участь у допомозі голодуючим в Україні. У червні 1922 р., наприклад, робочі та селяни української національності із Вініпега через закордонне бюро Комітету допомоги голодуючим України в Празі вислали 500 американських доларів, зібраних спеціально для вчених України².

Становище інтелігенції України під час голодомору було надзвичайно жагідним. Про це свідчать і чисельні листи інтелігенції в Наркомос України та Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКС). Так, відомий професор із Харкова В.П.Везескул 15 січня 1922 р. звернувся до ВУКСу за допомогою, посилаючись на хворобу, недоїдання, читання лекцій в холодних приміщеннях. Ректор Катеринославського фармацевтичного інституту професор В.Космелов також у 1922 р. писав про голодування двох дітей, матері, сестри. Сам він з листопаду 1921 р. по листопад 1922 г. не отримував плати взагалі. Таких прохань інтелігенції України про врятування від голодної смерті було тисячі і тисячі. Тільки одна архівна справа, з якої взяті вказані факти, містить 406 сторінок, на яких тисячі волянь про спасіння від голодомору, голоду,

¹ ЦДАВР України. -Ф.166. Оп.2. Од.зб.794. -Л.245.

² ЦДАВР України. -Ф.331. Оп.7. Од.зб.38. -Л.89.

зубожіння і безправ'я¹.

Матеріальні труднощі привели до того, що заклади культури та освіти були переведені на і без того ледгз жеврівші місцевий бюджет. Це викликало в тому ж 1922 р. скорочення мережі освітніх закладів на 40 %². Голод, відсутність коштів внаслідок воєн, занепад інтелігенції привели вкрай до кризового стану культури та освіти в Україні³. За даними Наркомосу України, заклади освіти і культури в 1920-1922 рр. існували без будь-якого певного бюджету⁴. "Народна освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення і т.ін.; - з сумом констатував нарком охорони здоров'я України М.Гуревич у квітні 1921 р., - переживають зараз важку кризу. Ніколи за всі роки революції культурне будівництво не знаходилося в такому важкому матеріальному стані, як зараз"⁵.

До того ж до 1921 р. в Україні так і не було поставлене питання про розвиток національної культури, освіти, національної самосвідомості. З другого боку, початок непу не привів до покращення становища ні інтелігенції, ні культури, ні освіти. В таких умовах головна маса інтелігенції не поспішала виступати з якимсь визнанням нової влади, нових порядків. А частина інтелігенції висловлювала відверто або таємно своє обурення і незадоволення владою в республіці. Про це свідчать ті політичні організації, які існували у 1921-1922 рр. легально або підпільно в Україні - "національний центр" у Харкові, організація Голубовича і "Козацька рада Правобережжя України", "Київський обласний центр", "Братерство української державності" у Києві, "Волинська повстанська армія" і т.ін.⁶ Ці організації об'єднували різні кола інтелігенції, які були незадоволені жалким становищем культури і своїм особистим. Не буде перебільшенням стверджувати, що незадовільна була кризовим станом вся інтелігенція, але до активної дії вдавалася лише найбільш активна і організована її частина. Навіть інженерно-технічна інтелігенція України, перед якою відкривалося начебто особливо привабливе поле діяльнос-

¹ ЦДАДР України. - Ф.331. Оп.1. Од.зб. 38. - Л.10,328.

² Там же. - Ф.2717. Оп.1. Од.зб.107. - Л.235.

³ Там же. - Од.зб.79. - Л.407.

⁴ Коммунист. - 1925. - 14 сент. - С.2.

⁵ Коммунист. - 1921. - 23 окт. - С.23.

⁶ Вісті ВУЦВК. - 1922. - 31 серп. - С.2.

ті в зв'язку з оголошеною відбудовою промисловості, висловлювала мені відверто і більш-менш своє незадоволення і незгоду з новою владою. Так, наприклад, навкруті в минулому "Тяжінно-російського дніпровського заводу" об'єдналась науково-технічна інтелігенція, незадоволена становищем у республіці¹.

З переходом до непу активізувала свою антивладну діяльність і значна частина "Просвіти". Вони були незадоволені політикою влади на селі, виступали за рішення національних питань, проти пролетаризації освіти і культури². Активізували свою діяльність і різні національні політичні угруповування, партії, як, наприклад, "Українська комуністична партія", "Трупа українського набагу", які боролися за вплив на інтелігенцію під національними гаслами³. Різко збільшилась і кількість знаменитих видань і видавництв, які намагались об'єднати інтелігенцію проти влади на терені всього національного⁴.

Своєрідно відбився голодомор та перехід до непу і на багатьох школах і вузах, він співпав з початком другого етапу пролетаризації та радянізації вищої школи і шкільного будівництва. Страйки професорів і шкільних учителів були тоді значущим явищем⁵.

Слід зауважити, що перехід до непу значна частина інтелігенції сприйняла як реставрацію капіталістичних відносин і тому підтримувала цю політику. Але ця політика знову-таки вилилась як у переході частини інтелігенції до ділового співробітництва з радянською владою, так і в посиленні боротьби за повернення старих порядків капіталістичного гатунку. І якщо з економічної точки зору непу обіцяв покращення злиденного становища інтелігенції, перехід до мирного повоєнного будівництва це приймалося нею позитивно, то політична ситуація взаємодії з радянською владою була досить гострою і строкатою. Політичні настрої інтелігенції під час голодомору, переходу до непу та початку періоду мирної відбудови господарства були багатобарвними! визначалися переважно соціальним походженням, суспільним та

¹ Коммунист. - 1924. - 19 июня. - С.1.

² Вісті ВУЦВК. - 1922. - 1 жовт. - С.1.

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України. - Ф.29. Оп.1. Од.36.196. - Л.52-56.

⁴ Коммунист. - 1922. - 24 жовт. - С.3.

⁵ Київський державний міський архів (КДМА). - Ф.Р-871. Оп.1. Од.36.30. - Л.18-20.

матеріальним становищем у минулому і на той час. І все ж такі при тій умовності та багатобарвності серед політичних настроїв інтелігенції того часу можна виділити три головних.

По-перше, група інтелігенції, переважно з учительства, яка була пов'язана з селянськими масами повсякденною буденною працею, не покидала школи навіть в самі горстокі часи випробувань і була найбільш згідною. Вона по мірі зміцнення радянської влади та покращення свого матеріального становища, зменшення впливу націоналістичних угруповань все більше схилалась до ділового співробітництва з новою владою. Проте слід зауважити, що і ця найбільш чисельна група інтелігенції була неоднорідною. Її міські верстви ще довго чинитимуть опір радянській владі, вимагаючи вирішення національного питання, особливо в галузі освіти.

По-друге, частина головним чином найбільш привілейованої в минулому і вороже настроєної до радянської влади інтелігенції. Саме вона тлумачила не як еволюцію з поступовим поєднанням до капіталістичного ладу або як хитру тактику більшовиків на шляху об'єднання широких мас населення та інтелігенції. У всякому випадку вона мала за необхідне активізувати боротьбу за свої ідеали. При цьому у виборі форм і методів одноставності не було. Одні вважали за потребу прискорити реставрацію капіталізму шляхом співробітництва з радянською владою, інші оголошували єдиним вірним шляхом активну протидію новій владі, диктатурі пролетаріату. Саме з цієї групи поновлювалися ряди найбільш войовничих, вороже настроєних до радянської влади політичних угруповань націоналістичного гатунку. Чисельність цих груп зменшувалася по мірі успішного оголошення і перших кроків української культурного життя в республіці, а також провалу надій на спалах внутрішньої та зовнішньої контрреволюції.

Нарешті, третя група інтелігенції, яка не поспішала з визначенням свого ставлення до політичних ідей, непу. Вона займала очікувальну, нейтральну політичну позицію, була найбільш чисельною і нетриковою в політичному своєму визначенні: кожний раз зі зміною обставин виділяла частину своїх прихильників у дві раніш визначені групи інтелігенції. Їх коливання залежали від багатьох чинників, особливо від економічного, політичного зовнішнього і внутрішнього становища радянської влади, міжнародних обставин у цілому. Чималий вплив на них мали і активно діючі в той час націоналістичні угруповання.

Отже, голодомор, перехід до непу, початок повоевної відбудови в Україні стали своєрідним прискорювачем політичної диференціації інтелігенції. Зрозуміло, що соціальна багатобарвність інтелігенції давала строкату суміш політичних настроїв її різних груп і не обмежувалася трьома визначеними.

Про вказане вище свідчать чисельні і різноманітні матеріали тих часів. З одного боку, десятки судових процесів над політичними організаціями інтелігенції в 1922-1923 рр., з другого боку - республіканські наради різних загонів інтелігенції, на яких підкреслювалося визнання радянської влади і перехід до ділового співробітництва з нею. Так, у червні 1921 р. відбулася III Всеукраїнська нарада з освіти, в роботі якої взяло участь більш як 830 делегатів, працівників освіти і культури. У зведенні "До усіх працівників науки і освіти, до всієї інтелігенції України" містився заклик до творчої роботи в нових умовах будівництва культури і освіти та констатувалися позитивні зрушення у відношеннях радянської влади та інтелігенції. Водночас у зверненні наголошувалося, що "навіть серед кваліфікованої інтелігенції ще не скрізь зникли старі зв'язи і контакти з ворожими радянській владі силами та організаціями. Ще дуже часто викрутки випливають у зв'язках сільського учительства з отаманщиною, бандитизмом, з організаціями активного куркульства"¹.

У зв'язку з цим слід зауважити, що не все було так чітко визначеним, безсумнівним і справедливим. Точилася боротьба за інтелігенцію різних політичних угруповань та владних структур. Судові процеси часто - густо вже тоді були радянськими, показово-перебільшеними, надто класово-загостреними і заздальгів націлювалися проти інтелігенції. З другого боку, націоналістичний чад бандитизму, отаманщина проти-решт теж вели інтелігенцію до загибелі.

Становище інтелігенції, особливо на селі, було жалюгідним, злиденим і безправним в той бурхливий і швидкий на розпачу час. Так, наприклад, пробільшовицьки настроєний завідувач К.-Івським губвідділом народної освіти Л.М.Левіцький, який в той час відвідав декілька глибинних повітів губернії, сповіщав наркому освіти України Г.Гриньку, що "враження від повітів залишилось мене надзвичайно сумне. Радянської влади майже ніде не відчувається, червоноармійські частини ведуть себе скрізь чисто бандинським образом"². У свою чергу, це вело до посилення банди-

¹ ЦДАМУ України. - Ф.161. Оп.1. Од.36.937. - Л.54

² Там же. - Ф.161. Оп.2. - Од.36.937. - Л.5.

тизму, підкреслював Л.М.Левіцький. Освітня робота занепадала, "Про.ріти" закривались, їх працювало 30-35 %, але і вони все зводили як підкреслювалось у звіті, лише "до бандури". "Учительство, - продовжував він, - повністю дезорганізоване і на-г'ть не ставить питання про організацію та об'єднання своєї роботи з неземським селянством. Враженні таке, що учительська маса спить непробудним сном... Майже кожний вчитель говорить: "Я вчу дітей і готовий їх вчити далі, - забезпечте мене, а на більше - моя хата з краю - не чіпайте мене"¹. Вчительство голодувало. Крім того, воно зазнавало постійних політичних чисток, які вели до скорочення у деяких губерніях до 90 % загальної кількості учительства, а всього було скорочено з різних причин від 15 до 20 % загальної кількості учительства України².

Про складність матеріального становища та політичних настроїв інтелігенції в цей час свідчить і ректор Київського політехнічного інституту в своєму листі до наркома освіти України навесні 1921 р.: "Професорський персонал, не дивлячись на те, що в більшості своїй мало співчуває нам, все ж таки готовий працювати за хліб і золото хоч чорту. Більшість із них віддані справі, завдяки любові до своєї справи вони стійко переживають голодовку. В цілому це нижчий в більшості випадків народ. В головній своїй масі вони потребують співчуття, а не переслідування"³. Водночас ректор наголошував на складності роботи з професурою, бо вона у відповідь заявляє: "Я хліба п'ять діб вже не бачив"⁴.

І не дивно, що влітку 1922 р. професура України виступила за автономію вузів і покращення свого злидненого становища. Слід зауважити, що саме в цей час була наступна спроба радянської влади посилити пролетарізацію вищої школи⁵. Протест та незадоволеність політикою влади висловлювали як окремі представники, так і угруповання художньої інтелігенції України. У тому ж 1922 р. десятки листів протесту, прохання захисту надходили до керівних органів в Наркомосвіти України⁶.

Про розмах політичних виступів інтелігенції проти влади та

¹ ЦДАІР України. - Ф.166. Оп.2. Од.зб. 287. - Л.6.

² Там же. - Од.зб. 1618. - Л.47-48.

³ Там же. - Ф.166. Оп.1. Од.зб. 890. - Л.34,35.

⁴ Там же. - Л.35,36.

⁵ Там же. - Од.зб.891. - Л.77.

⁶ Там же. - Ф.166. Оп.2. Од.зб. 794. - Л.168.

голодомору, свого безправ'я свідчить, наприклад, той факт, що політбюро ЦК КП(б)У декілька разів вимушено було аналізувати це питання. Так, на засіданні 23 червня 1922 р. було розглянуто питання "Про політичні виступи професури". До речі, в постанові з цього питання були намічені заходи по боротьбі за приборкання інтелігенції¹. Саме після цього та інших постанов найбільш активні сили протестуючої інтелігенції вийшли з роботи або Вітчизни; частина з них була насильно переселена в межах України або Росії, а решта - депортована за "ордон".

Про складність становища інтелігенції сільського господарства свідчить Всеукраїнський з'їзд робітників і землі, який відбувся в квітні 1922 р. Голова Раднаркому України Х.Г.Раковський, зауваживши, що посівна площа зменшилась на 22-25 %, а живий інвентар - на 30-60 %, підкреслив важливість налагодження плідного ділового співробітництва з інтелігенцією, від чого, на його думку, залежав успіх відбудови народного господарства. Цюте більшість виступаючих - агрономів, професорів сільських господарських навчальних закладів - наголосила, що "не можна наказати агроному, бо він і вся його робота - теорія", а професори підкреслювали, що працювати важко - холодні, пусті аудиторії, відсутність коштів, навчальних посібників, зарплатні і т.ін.² Хоч в декларації з'їзду були присутні оптимістичні настрої, однак в цілому підкреслювалось важке матеріальне і невизначене правове та репресивне політичне становище інтелігенції. Найбільш кваліфікована частина сільських спеціалістів або переїхала в місто, або змінила професію³. Основна маса сільськогосподарської інтелігенції займала очікувальну позицію. І якщо з'явилися оптимістичні нотки, то здебільше завдяки сприйняттю непу, як політики реставрації капіталістичних порядків. Складність політичних взаємовідносин радянської влади з інтелігенцією підкреслює попередження на з'їзді наркома земельних справ І.С.Клименка про важкі наслідки для тих, хто виступить проти політики влади. Дієвий зміст попередження випливає з того, коли нарком зауважив, що нібито "документально визначено зв'язок

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. - Ф.3. Оп.1. Од.зб.818. -Л.160-зв.

² Коммунист. - 1922. - 21 жт. - С.3.

³ Там же. - 22 жт. - С.3.

деяких агрономів правобережжя з контрреволюційними організаціями" і по цим займеться червоний суд¹.

Подібна картина спостерігалась і на Всеукраїнському з'їзді медичних працівників, який відбувся в серпні 1922 р. На ньому наголошувалося на важке, злиденне становище медичної інтелігенції, яка страдала не тільки від голодомору, але й від епідемії. Смертність у цьому загоні інтелігенції була найбільш поширеним явищем. Водночас слід зауважити, що медичний персонал за специфікою свого фаху в переважній більшості будь-яких умов не покидав своїх робочих місць².

Не можна сказати, щоб радянська влада не розуміла складності становища і прячу необхідність налагодження ділового співробітництва. Так, на Всеукраїнській нараді завідувачів губернськими відділами народної освіти в листопаді 1921 р. нарком освіти Г.Ф.Гринько підкреслив, що "найважливішою справою в боротьбі за освіту є боротьба за працівників освіти. І якщо нам вдасться їх добре забезпечити і закріпити за собою, то тоді перемога освіти забезпечена"³. Але біда полягала в тому, що мета "закріпити" інтелігенцію за собою, як правило, була пов'язана практично з репресивними, силовими методами, хоч проголошувалась ідея налагодження поступового добровільного переходу до ділового та ідеологічного співробітництва з радянською владою. Так, в рішеннях XII конференції РКП(б), яка відбувалась в серпні 1922 р., наголошувалося, що "неможна відмовлятися від застосування репресій не тільки по відношенню до есерів і меншовиків, але й по відношенню до політиканствующих верхівок начебто безпартійної буржуазно-демократичної інтелігенції, яка в своїх контрреволюційних цілях зловживає докорінними інтересами цілих корпорацій, і для яких лічені інтереси науки, техніки, педагогіки, кооперації і т.п. є тільки пустим словом, політичним прикриттям"⁴. Щоправда, в циркулярі ЦК РКП(б)У до всіх губкомів і губполітосвіт від 22 вересня 1922 р., який був складений за матеріалами XIII конференції, підкреслювалась необхідність чергування пропагандистських та ідеологічних методів у роботі з інте-

¹ Пролетарий. - 1922. - 27 окт. - С.3.

² Вісті ВУЦК. - 1922, - 31 авг. - С.2.; ЦДАЖР України. - Ф.2684. - Оп.І. - Од.зб.135. - Л.175.

³ Вісті ВУЦК. - 1921. - 20 лист. - С.3.

⁴ КПРС в резолюціях... Т.2. - С.395.

лігенцією¹.

Однак на практиці подібні постанови вели до розпорошення інтелігенції, зменшення творчих можливостей України. В серпні 1922 р., наприклад, в адміністративному, примусовому порядку було вислано за кордон 160 найбільш відомих і активних представників інтелігенції Києва, Москви і Петрограда². Подібне спостерігалось і по інших містах України. Так, у світі Одеського губкома КП(б)У за вересень-жовтень 1922 р., наприклад, підкреслювалось, що внаслідок нисилки за кордон представників інтелігенції в стані професури спостерігалась розгубленість, а в деяких колах – як це було серед лікарів – визначалось відверто вороже ставлення до радянської влади³. М.О.Скрипник, який в березні 1923 р. виступав з доповіддю про роботу ЦК КП(б)У на VI Одеській губпартконференції, підкреслював, що "Ціка партії разом з тим прийняв необхідні заходи по виведенню із вищу навчальних закладів представників старої професури, які заражали сторою ідеологією, фактичних ідейних противників нашої влади, які там виливали на голоси нашої роботи інтелігенції"⁴. Інтелігенти, які мали необережність в якійсь мірі висловити своє незадоволення встановленими радянською владою порядками, переслідувалися карними та іншими органами. "Нами, – визнавав М.О.Скрипник, – проведена енергійна чистка учительського персоналу... У відношенні вищої школи проведена чистка професорського складу, проведена заміна деяких старих професорів новими професорами-комуністами."⁵ В ті ж же Одесі, як словивав губком в ЦК КП(б)У, на початку літнього 1923 р. було заарештовано декілька сот інтелігентів, які начебто належали до "буржуазних організацій"⁶.

Таким чином, інтелігенція України на початку 20-х рр. опинилася в надзвичайно важкому стані. Після семи років коротких

¹ Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927. – С.224.

² Правда. – 1922. – 31 авг.

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.29. – Оп.І. Од.зб. 390. – Л.75.

⁴ Там же. – Од.зб. 570. – Л.7, 24, 58.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.29. Оп.І. Од.зб. 584. – Л.73.

⁶ Там же. – Л.6.

воєнних випробувань для тих фахівців, які вижили, настали не менш тяжкі часи. Голодомор, фактична безправність, репресії як з боку радянської влади, так і з боку націоналістичних, антирадянських сил, отаманщини, різних політичних угруповань – це все, а також складне міжнародне становище привели до вимирання, еміграції, деградації інтелігентських сил України – вони зменшувалися кількісно і марніли якісно. Гум'я нації ледь кеврів, плаєючи руками проти брудних потоків коретського киття. Нова економічна політика давала хст і вельми ілюзорну, але надію на краще киття. Попе,еду інтелігенцію чекали нові тяжкі випробування.

Т.В.Босенко, В.З.Фрадкін

ДО ІСТОРІЇ РОЗВИВУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В 60-70 рр. ХІХ ст.

У трансформаційний період на більшій частині території України віг'увався трискорений процес реконструкції багатолікового патріархального устрою та соціально-економічних відносин, зумовленях феодально-кріпосницькою неволею.

Капіталістичний лад, в свою чергу, породив широкий потік різночинної інтелігенції. передова частина якої бачила в селянстві єдиного носія культурно-національної та соціальної ідеї. Цим і пояснюється її підвищений інтерес до його життєвого устрою, духовної культури, який реалізувався насамперед у збиранні, вивченні та виданні пам'яток усної народної творчості, що яскраво і досить повно відбивали своєрідність та багатство духовної культури українського народу. Це йшло у розріз з відвертою великодержавно-шовіністичною політикою царизму, основою якої став вічомий постулат Міністра внутрішніх справ П.Валуєва про те, що "ніякої окремої малоруської мови не було, не має і бути не може", сформульований ним у листі до Міністра народної освіти у 1863 р. У 70-х рр. царським указом було заборонено видання, а також увезення з-за кордону книжок українською мовою. Заборонялися театральні вистави та друкування текстів до музичних творів українською мовою. Таким чином у науковий обіг не були запроваджені такі рукописи, як збірка В.П.Милорадовича "Речорницькі та любовні пісні Лубенського повіту Полтавської губернії" (110 пісень), "Веснянки і петрівки Лубенського повіту Полтавської губернії", зібрані за 10 років (1882-1892). Зі збірки українських пісень композитора М.В.Лисенка